

Napjaink Zánkája – az Erzsébet-tábor

Készítette: Tóth Péter László

Bevezetés

Mindenkor kiemelt közfeladat a nehéz anyagi helyzetben lévők üdülésének, pihenésének, rekreációjának elősegítése. Nyugat-Európában számos jól működő modell bizonyítja, hogy a társadalmi szolidaritásra építve megvalósítható a hátrányos helyzetű csoportok felkarolása. Talán ezek a külföldi minták is hozzájárultak ahhoz, hogy 2012-ben Magyarországon is új alapokra helyeződjön a szociális üdültetés rendszere.

Az Erzsébet-program keretében a magyar állam azoknak a társadalmi csoportoknak nyújtott támogatást, akik rövidebb-hosszabb ideig kiemelt figyelemre szorultak. Az ide tartozó rétegek már számos szociológiai értekezés témáját szolgáltatták. Harangi László pedagógiai aspektusból vizsgálta a hátrányos helyzet fogalmát. Szerinte egyének és közösségek művelődésbeli elmaradottságát, kulturálódási lehetőségeik korlátozottságát gazdasági, társadalmi, települési hátrányok, illetve egyéni problémák (pl. betegség, rokkantság) okozhatják. Hátrányokhoz vezethet továbbá a népes család, az alacsony jövedelem, a művelődési intézmények hiánya, a rossz közlekedés. (Harangi, 2005)

Az Erzsébet-program által éppen a fent felsorolt tényezők kárvallottjai részesültek támogatásban. A nagyívű projekt kiemelt szegmensét képezte az Erzsébet-tábor, amely a hátrányos helyzetű fiatalok táboroztatását célozta.

Jelen kutatás erre a területre fókuszál, a felnőttek szociális üdültetési rendszerét csak érintőlegesen taglalja.

Kutatási célkitűzés, vizsgálati módszerek:

Az utólagos számvetés szerint 1 milliárd forint elkülönítésének köszönhetően 14 ezer gyermek kedvezményes nyaraltatása valósult meg az Erzsébet-táborokban. A figyelemre méltó eredmények láttán okkal merülnek fel az előkészületekre, a konkrét lebonyolítási

munkálatokra, valamint az utólagos értékelésre vonatkozó kérdések. Különösen érdekes mindezt európai viszonylatban vizsgálni.

A kutatás során a látótér kiszélesítését külföldi programok ismertetőjének tanulmányozása szolgálta. A már sikerre vitt nyugati gyakorlatok legfontosabb vonásainak feltárását és rendszerezését célzó projekt („Creating a Level Playing Field”) rávilágított bizonyos kulcselemekre. 6 db olyan alapkő meghatározására került sor, amelyek egyaránt szerepelnek a különböző európai országok modelljeiben.

Ezek a következők:

- Anyagi eszközök, finanszírozás
- Tervezés, előkészületi munkálatok
- Kommunikáció, figyelemfelkeltés
- Toborzás (önkéntesek, résztvevők)
- Együttműködés
- Értékelés

Ugyanakkor az elemzők azt is megállapították, hogy a „jó gyakorlatokat” nem lehet átgondoltság nélkül lemásolni Európa-szerte. Minden esetben figyelembe kell venni az adott ország sajátos tulajdonságait, körülmények adta lehetőségeit.

Kutatásom célkitűzése egyfelől a magyarországi modell egyedi vonásainak szemrevételezése volt, másfelől választ kerestem arra a kérdésre, hogy a CLPF projektben azonosított alapkövek hogyan jelennek meg az Erzsébet-programban.

Dokumentumelemzés útján betekintést nyertem a magyar gyakorlat jogszabályi hátterébe. Forrásanyagként szolgált az Erzsébet-programról szóló 2012. évi CIII. törvény, valamint az ezt megelőző T/7855. számú törvényjavaslat. Az Európai Bizottság „A sport európai dimenziójának fejlesztése” című sportközleménye már a külföldi kitekintést célozta. A konkrét modellek tanulmányozását a CLPF projekt összefoglaló kiadványa segítette. A hazai

viszonyok feltárásához alkalmas nyílt mélyinterjút készíteni az Erzsébet-program egyik főszervezőjével. Az interjú eredményeként fény derült a programtervezés kezdeti nehézségeire, a lebonyolítás során tapasztalt pozitív és negatív meglepetésekre, valamint az utólagos értékelésre is. A programvezető részletes tájékoztatást nyújtott az Erzsébet-tábor életre hívásának előzményeiről, az eredeti célkitűzésekről és azok megvalósulásának módjáról. A részfolyamatok ismertetésekor kitért a szűkös időkorlát okozta kihívásokra, ezáltal hangsúlyozva az együttműködés fontosságát. Végezetül betekintést engedett a szervezők által leszűrt tanulságokba, jövőre nézve hasznos tapasztalatokba.

Kutatási eredmények

A kutatás eredményeként egyértelműen megállapítható, hogy a CLPF projektben azonosított 6 kulcselem mindegyike fellelhető az Erzsébet-programban. Ezek tematikus ismertetése, különös tekintettel a magyarországi gyakorlat egyedi vonásainak kiemelésére, az alábbiak szerint került rendszerezésre:

1. Anyagi eszközök, finanszírozás

Az Erzsébet-program megalkotásával a magyar állam egy olyan új szociális üdültetési és étkeztetési rendszert kívánt kiépíteni, amelyet az Erzsébet-utalvány forgalmazásából származó bevételből finanszíroznak.

Az Országgyűlés 2011. november 21-én fogadta el az egyes adótörvények és az azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról szóló törvényjavaslatot, amely 2012. január 1-jétől a béren kívüli juttatási elemek közé emelte az Erzsébet-utalványt.

Magyarország új étkezési jegyének bevezetésével lehetőség nyílt egy újszerű gyakorlat meghonosítására. Korábban jelentős külföldi (pl. francia) befolyás jellemezte a magyar cafetéria-piacot, így az utalványok forgalmazásából származó profit kikerült az országból. Ezen folyamat megfékezésére és visszafordítására született az Erzsébet-programról szóló

törvény (2012. évi CIII. tv.). A jogi szabályozás értelmében az Erzsébet-utalvány forgalmazása kizárólag Magyarországon történhet, és az ebből származó jövedelem kötelezően közjóra fordítandó (szociális üdülési célokra, ezzel összefüggő szolgáltatásokra és egyéb szociális programokra).

Az Erzsébet-utalvány állami beavatkozásnak köszönhetően vált igazán versenyképpé a béren kívüli juttatások között. Az új étkezési jegy 2012. január 1-jétől kedvezőbb adó- és járulékfizetés mellett adható a munkavállalóknak, mint más kibocsátók étkezési és turisztikai-vendéglátási utalványa.

Érdekes megvizsgálni, hogy akik a cafetéria mellett döntenek, milyen szempontokat is mérlegelnek. A Devise Hungary és a Nemzeti Üdülési Szolgálat (NÜSZ) közös felméréséből¹ kiderül, hogy 2012-ben a munkáltatók 54,6 százaléka azért adott béren kívüli juttatást, mert a munkavállalók elvárták, vagy azért (54,3 százalék szerint), mert kevesebbe került, mint egy ugyanakkora összeg bérként történő kifizetése. Ez a két megfontolás vezette a toplistát, amelyben még a motivációs szempont (33,7 százalék), illetve a társadalmi felelősségvállalás (17 százalék) szerepelt. A felmérés arra is kitért, hogy az igényelhető juttatások közül az Erzsébet-utalvány volt a legnépszerűbb: csaknem egyharmaddal többen adták ezt a dolgozóknak, mint a második helyen szereplő, a Széchenyi Pihenő (SZÉP) Kártya vendéglátás alszámlájára nyújtott támogatást.

Utólagos számvetés szerint mintegy 1,8 millió munkavállaló igényelte az Erzsébet-utalványt, hozzájárulva ezáltal az Erzsébet-program anyagi hátterének megteremtéséhez.

2. Tervezés, előkészületi munkálatok

Az Erzsébet-táborral kapcsolatos tervezési, előkészületi munkálatok vizsgálata túlmutat a nyári vakáció körülményeinek megszervezésén. Időrendben ugyanis az Erzsébet-tábort megelőzte az Erzsébet-program első lépéseként meghirdetett szociális üdülési pályázat. 2012.

¹ Forrás: A Devise Hungary és a Nemzeti Üdülési Szolgálat együttműködésében készült „Mi lesz a bérekkel és juttatásokkal 2012-ben?” című országos kutatás összefoglaló tanulmánya

január 12-én került meghirdetésre az a kiírás, amely négy, a kormányzat számára kiemelt társadalmi csoportot támogatott. Ennek köszönhetően nagycsaládosok, nyugdíjasok, fogyatékossgal élők, gyermekvédelmi, illetve szociális intézményekben dolgozó ápolók, összesen 75 ezren részesültek támogatásban.

Az előkészületi munkálatok vizsgálatakor azért szükséges kitérni az Erzsébet-tábor előtt meghirdetett szociális üdülési pályázatra is, mert a két kiírás nyerteseinek nyaralása időbeli átfedéssel zajlott. Bizonyos turnusok esetében így fordulhattak elő üdülőhelyszíni egyezések. A Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány elsőként a Human-Jövő 2000 Nonprofit Kft.-vel kötött megállapodást arról, hogy az Erzsébet-program első kiírásának nyertes pályázói a társaság üdülőiben használhatják fel az üdülési szolgáltatást. Később a fogyatékossgal élőket segítő, valamint a szociális, gyermekvédelemben dolgozókat foglalkoztató szervezetek is ajánlottak üdülőket. Folyamatosan nőtt a potenciális helyszínek listája.

Az Erzsébet-tábor programvezetőjével készített mélyinterjú ugyanakkor rávilágított a látszólag gördülékeny folyamat nehézségeire. A leendő nyaralószállók közül számos ingatlan megyei fenntartás alá esett. Ezeket a megyék már nem, vagy csak nagyon kis kihasználtsággal tudták üzemeltetni, ezért kormánydöntés alapján átkerültek állami kezelésbe. Az átadás-átvétel lebonyolítására 2012 márciusának végén került sor. A programvezető elmondása szerint az ingatlanok állagmegóvására, arra, hogy egyáltalán készen álljanak a gyerekek befogadására, rendkívül kevés idő jutott. A szűkös időkeret tehát behatárolta a lehetőségeket, egyúttal gyors intézkedésekre szorította a szervezőket.

Az üzemeltetés előkészítésének másik nagy szegmensét az étkeztetés megszervezése jelentette. Hátrányos helyzetű gyermekek táboroztatása lévén, kiemelt jelentőséggel bírt a napi ötszöri étkezés biztosítása. Ahogy az a mélyinterjúból kiderült, készült egy egységes tervezet arra vonatkozólag, hogy melyik korosztálynak milyen mintamenüsört állítsanak össze. A törvényi előírásoknak megfelelően mennyiségi és minőségi szempontokat vettek

figyelembe, emellett tekintettel voltak a speciális táplálékigényű – cukorbeteg, vegetáriánus, lisztérzékeny, laktózérzékeny – táborozókra is. Egyes táborhelyeken saját üzemeltetésű konyhára, máshol külsős beszállítóra bízták az étkeztetést.

Az Erzsébet-tábor tervezési és előkészületi munkálatainak vizsgálatakor a tárgyi feltételeken túl elengedhetetlen a humán erőforrások számbavétele. A gyermekek tartalmas foglalkoztatásához programvezetők, önkéntesek és felügyelő személyekre volt szükség. Ezen csoportokra a dolgozat „Toborzás (önkéntesek, résztvevők)” címszó alatt tér ki részletesen.

3. Kommunikáció, figyelemfelkeltés

Ma már tudjuk, hogy az Erzsébet-tábor keretein belül az utóbbi évek legnagyobb szabású gyermektáboroztatása valósult meg Magyarországon. A következő vakáció előtt a szervezőknek aligha kell majd népszerűsítő kampányt folytatniuk. Törvényszerű azonban, hogy egyedülálló kezdeményezés lévén, eleinte az Erzsébet-tábor is reklámra szorult. A pályázati lehetőség 2012. április 3-i meghirdetését követően a kommunikáció és a figyelemfelkeltés került előtérbe.

Újsághirdetés, TV és rádió spot egyaránt reklámozta az Erzsébet-tábort. A kezdeményezés mellé közismert személyek, művészek, olimpiai, világ- és Európa-bajnok sportolók álltak. Az Erzsébet-program honlapján az érdeklődők részletes leírásokat találhattak a táborhelyekről, illetve lehetőségük nyílt elektronikus felületen pályázni. A Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány telefonos ügyfélszolgálatával készséggel nyújtott segítséget a pályázati adatlap kitöltésében.

Mindazonáltal a kommunikáció és figyelemfelkeltés terén is adódtak nem várt nehézségek, a későbbiek során hasznosítható tanulságok. Az Erzsébet-tábor programvezetőjével készített mélyinterjú elgondolkodtató példát hoz egy hasonló esetre. Kritikaként merült fel ugyanis, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű településeken az internet-hozzáférés lehetősége közel

sem evidens, így az egyéni pályázók akadályokba ütközhetnek. Noha a probléma kiküszöbölhető volt – javarészt intézmények pályáztak –, az elkövetkezőkben ezt is figyelembe kell majd venniük a szervezőknek.

4. Toborzás (önkéntesek, résztvevők)

Az Erzsébet-tábornak köszönhetően 2012. június 18-a és augusztus 25-e között 14 ezer gyermek nyaralhatott szervezett keretek között a Balaton partján. Ahhoz azonban, hogy ennyien részesülhessenek a pályázat nyújtotta lehetőségben, a toborzás terén is kiemelkedő hatékonyságra volt szükség.

A szervezők két fő tábortípust ajánlottak a pályázóknak. Általános táborokba jelentkezhetek családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatásban, vagy gyermekvédelmi szakellátásban, nevelőszülői hálózatban ellátott gyermekek. A tematikus táborokba már különböző sportegyesületek is pályázhattak. Ebben a kategóriában a jelentkezők 12 turnus közül választhattak. A sportági mellett művészeti és történelmi táborok is bővítették a repertoárt.²

A mozgás minden egyes táborhelyszínen domináns szerepet játszott a résztvevők napirendjének összeállításakor. Noha az Erzsébet-tábor kapcsán fiatalok üdültetése zajlott, mégis párhuzamot vonhatunk az Európai Bizottság sportközleményében foglaltakkal: „A sport a kisebbségek, valamint más veszélyeztetett vagy hátrányos helyzetben lévő csoportok társadalmi befogadását támogató eszköz is lehet.” (Európai Bizottság „A sport európai dimenziójának fejlesztése” című közleménye, Brüsszel, 2011.01.18.)

² A tematikus táborok vezetését olyan neves szakemberek, sportolók vállalták, akik a saját területükön kimagasló eredményt értek el korábban. Az alkotóművészeti táborot Borza Teréz porcelánművész, a birkózótábor Komáromi Tibor világbajnok és olimpiai ezüstérmes birkózó, a cselgáncstáborot Hadfi Dániel Európa-bajnok és Kovács Antal olimpiai bajnok cselgáncsozó, az előadóművészeti táborot Horváth Ádám operaénekes, a honismereti táborot Pál Ferenc egyházmegyei levéltárvezető, a küzdősporttáborot Kovács István olimpiai, világ- és Európa-bajnok és Erdei Zsolt profi világbajnok ökölvívó vezetésével rendezték meg.

A labdarúgótáborot Vincze Ottó magyar bajnok, többszörös válogatott játékos, a népművészeti táborot Parais István koreográfus, a tehetséggutató sporttáborot Balogh Gábor többszörös világbajnok öttusázó, a vízilabdátáborot Székely Bulcsú olimpiai bajnok vízilabdázó vezette.

A vitorlástábor a Magyar Vitorlás Szövetség, míg a vízimentőtábor a Vízimentők Magyarországi Szakszolgálatának irányításával zajlott.

Az Erzsébet-tábor programvezetőjével készített mélyinterjú betekintést engedett a toborzás másik nagy küldetésének, az önkéntesek felkutatásának részleteibe is. A felhívást felsőoktatásban részt vevő hallgatók és közoktatási intézményben dolgozó pedagógusok számára hirdették. A pályázó önkénteseknek még a turnusok indulását megelőzően felkészítő tréninget tartottak. Itt ismertették a tábor küldetését, szellemiségét, azt a vezérfonalat, melynek mentén a gyermekek tartalmas foglalkoztatását elképzelték.

A Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány által önkéntes segítők részére kiírt pályázat eredményesen zárult. A felhívásnak is köszönhetően összesen mintegy 1400 kísérő vett részt az Erzsébet-táborban.

5. Együttműködés

Az Erzsébet-program keretében életre hívott szociális gyermeküdültetési rendszer sikeres megvalósításához számos területen együttműködésre volt szükség.

Az Erzsébet-utalványok forgalmazásának törvény általi szabályozása önmagában még nem garantált biztos anyagi alapokat. Ahhoz, hogy jelentős bevételt hajtson Magyarország új étkezési utalványa, bővíteni kellett az elfogadóhelyek számát. Országos lefedettséget biztosító hálózat megteremtése vált szükségessé, így megállapodás született a legnagyobb magyar kereskedelmi láncokkal, valamint Magyarország vezető olajtársaságával is. A tárgyalások eredményeként az elfogadóhelyek száma elérte a 30 ezret.

Az együttműködés másik nagy színtere a táboroztatás körülményeinek megszervezése volt. Az Erzsébet-programról szóló törvényben rögzített szabályozás szerint „A Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány Erzsébet-programmal kapcsolatos feladatai végrehajtásához közreműködőként általa alapított és százszázalékos tulajdonában álló gazdasági társaságot vehet igénybe. A MNÜA feladatainak ellátásához együttműködhet más nonprofit szervezettel.” (2012. évi CIII. tv. 6. §) Ennek értelmében kerülhetett sor megállapodásra a

Human-Jövő 2000 Nonprofit Kft.-vel, melyben a társaság vállalta az Erzsébet-tábor üzemeltetési munkálatainak elvégzését.

Az anyagi alapok és a működtetési háttér biztosítása mellett a harmadik együttműködést igénylő terület a résztvevők toborzásának megszervezése volt. Iskolák, gyermekvédelmi intézmények, családsegítő központok, sportegyesületek közreműködésének köszönhetően a pályázati lehetőség híre eljutott a célcsoportokhoz.

Ahhoz, hogy az Erzsébet-tábor 2012 nyarán a szociális gyermeküdültetésben kiemelkedőt produkáljon, a fent taglalt hozzájárulási formák együttesen szükségeltettek.

6. Értékelés

2012. augusztus 25-én lezárult az Erzsébet-tábor közel 70 napon át tartó programsorozata. Magyarországon évtizedek óta nem volt példa arra, hogy szervezett keretek közt ennyi szociálisan rászoruló gyermek üdülhessen. Egy ilyen nagyszabású projekt első fejezetének végeztével fontos időt szánni az értékelésre, a tapasztalatok összegzésére.

A 2012 nyarán lezajló szociális gyermeküdültetési programnak köszönhetően 14 ezer gyermek kedvezményes nyaraltatása valósult meg az Erzsébet-táborokban. Az ország legkülönbözőbb pontjairól érkező fiatalok mintegy 400 közösségi programon (köztük 240 sportprogramon), táncházakban, kirándulásokon, színházi előadásokon, izgalmas vetélkedőkön vehettek részt. Ennek tükrében a projekt mindenképpen sikerként értékelhető. Ugyanakkor a mélyinterjúból arra is fény derült, hogy számtalan tanulsággal, jövőre nézve értékes tapasztalattal szolgált az első Erzsébet-tábor. A résztvevők által kitöltött kérdőívek elemzése, a vélemények összegzése az utómunkálatok kiemelt szegmensét képezte. Három kulcsterületet monitoroztak a szervezők. Vizsgálták egyfelől, hogy az Erzsébet-tábor turnusaira az ország mely részeiről érkeztek a fiatalok. Ennek eredményeként kimutatták, hogy a legtöbb gyermek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből jelentkezett, de az egész országból voltak pályázók. A kérdések másik fő csoportja a figyelemfelkeltés

hatékonyságának mérésére irányult. A válaszadók részéről itt fogalmazódott meg kritikaként a hátrányos helyzetű települések internet-hozzáférési hiányából adódó probléma. (Erre a dolgozat „Kommunikáció, figyelemfelkeltés” címszó alatt tér ki részletesen.) A kérdőívek készítőinek harmadik célkitűzése a megelégedettség-vizsgálat volt. Ennek eredményeként egyértelműen pozitív vélekedés rajzolódott ki. A visszajelzések megfelelő elszállásolásról, minden igényt kielégítő étkeztetésről, sokrétű foglalkoztatásról tanúskodtak. Apróbb észrevételek csak a programszervezés kapcsán érkeztek. Érdekes kettősség mutatkozott például a sokszínű programcsomag értékelésében. A válaszadók egybehangzóan tartalmasnak ítélték a különböző foglalkozásokat, ugyanakkor felmerült a gyermekek túlterhelése. A táborozók közt voltak ugyanis, akik életükben először látták a Balatont, így számukra talán több szabadidőt biztosíthatnak volna a szervezők pusztá strandolásra, kötetlen programokra. Az első Erzsébet-tábor mindezen tanulságait leszűrve, a visszajelzéseket figyelembe véve, az elkövetkezőkben még több igényt kielégítő táboroztatás lesz megvalósítható.

Összegzés

2012-ben újszerű, európai válasz született a társadalmi szolidaritás elérésére Magyarországon. Az Erzsébet-programnak köszönhetően beigazolódott, hogy valóban lehetséges normatív alapon szociális üdültetési rendszert működtetni. A magyar gyakorlat elősegítette a kisebbségek, valamint más veszélyeztetett csoportok társadalmi befogadását. Az Erzsébet-program keretein belül megvalósított nagyszabású gyermektáboroztatás a hátrányos helyzetű fiatalok esélyegyenlőségét szolgálta. A táborhetek tartalmas programcsomagja közvetve hozzájárult a gyermekek személyiségfejlődéséhez.

Következtetésként megállapítható, hogy a közjóra irányuló, új típusú szociális üdültetési rendszer a bevezetés évében megvalósította a célkitűzéseket. Sikeres lebonyolítása bizonyítja létjogosultságát, a résztvevők visszajelzései szükségszerűvé teszik a folytatást.

Felhasznált irodalom:

- Andorka R. (2006) *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Földesiné Szabó Gy. – Gál A. – Dóczi T. (2010) *Sportszociológia*. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF)
- *Fehér könyv a sportról* (Az Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2007.7.11.)
- *A sport európai dimenziójának fejlesztése* c. közlemény (Európai Bizottság, Brüsszel, 2011.1.18.)
- *T/7855. számú törvényjavaslat az Erzsébet-programról*
- *2012. évi CIII. Törvény az Erzsébet-programról*
- *„Creating a Level Playing Field” projekt összefoglaló kiadványa* (Brüsszel, 2012)